

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Hakemli Dergi

Review of the Faculty of Divinity
Atatürk University

Yıl: 2002

Sayı: 18

Atatürk Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi - 25240/ERZURUM
Tel: 0442.2360951
Fax: 0442.2360953
e-mail: erilfak@atauni.edu.tr

**IGNACE GOLDZİHER'İN TABERÎ'DEN AKTARIMDA
BULUNARAK BAZI KİRÂATLERİ TENKİDİ VE
MESELENİN ARKA PLÂNI**

Yrd. Doç. Dr. Abdülmecit OKCU*

ÖZET

Bir kısım müsteşrikler, kırâat konusunu Kur'an'da bir eksiklik olarak görmüş ve bunu daima tenkit etmişlerdir. Bunlardan biri de, Ignace Goldziher'dir.

Goldziher, bazı tenkitlerinde özellikle Taberî'yi referans göstermektedir. Buna Yusuf (12)-110 ve Âl-i İmrân (3)-161 ayetlerini misal verebiliriz. Mezkûr ayetleri ele aldığımızda Goldziher'in yaptığı aktarımların eksik ve biraz da yanlı olduğu kanaatine vardık Bu vesileyle konunun arka planını incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: *Taberi, Kur'an, Peygamber, Müsteşrik, Ayet, Kırâat, Sahih, Meşhûr, Şazz.*

ABSTRACT

***Criticism of Ignace Goldziher about Some Quranic Recites
that Had Been Quoted from Taberî's Commentary and the
Background of the Matter***

Some orientalist had seen "the Qiraat, that is recital of the Qur'an, as a defect in the Qur'an and criticized it always. One of them is Ignace Goldziher.

Mr. Goldziher had referred to Taberî in his some critics. We may give examples some verses of the Qur'an like Yusuf/110 and Al-i Imran/161. When we examined these verses, we have seen that Mr. Goldziher's quotations from Taberî are deficient and partial. So We have exerted on studying the background of the matter.

---

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsîr Anabilim Dalı.

Key Words: *Taberi, Orientalist, The Prophet, The Qur'an, Verse, Recital, Authentic, Well-Known Recitals, Unusual, Uncommon Recitals.*

Yedi harfle ilgili olarak Taberî’de varid olan bazı hadisleri referans alan, birtakım oryantalistler, bundan yola çıkarak, kırâatleri tenkide tabi tutmaktadırlar. Bunların başında da İgnaz Goldziher (1850-1921) gelmektedir. Goldziher “*Mezahibü’l-Tefsiri’l-İslâmî*” adlı eserinde bu konuyu genişçe ele almakta ve kanaatimizce yaptığı alıntıların, konteksine riayet etmeden, konuyu kısmen sübjektif ve yanlı olarak incelemektedir. Biz burada özellikle Goldziher’in Taberî’yi mesned göstererek aktardığı ve tenkide tabi tuttuğu bazı kırâatleri ve onların arka planını ele almaya çalışacağız.

Esasında aynı konuları müslüman filologlar ve konu ile ilgilenen diğer alimler de, eleştirel bir yaklaşım ile ele almışlardır. Ancak söz konusu ilim ehlinin bu konulara yaklaşımı ile oryantalistlerin yaklaşımı niyet ve amaç bakımından oldukça farklılık arz etmektedir. Konuya, bilim adamında bulunması gereken bir tarafsızlıkla bakıldığında müslüman alimlerin, meseleyi bütün gerçekliği ile çözmeye çalıştıkları, buna karşılık oryantalistlerin, bir kusur ve bir açlık arama amacı ile yaklaştıkları net bir şekilde hissedilmektedir.

Tarihte ve günümüzde bütün İslâm bilginleri, Osman Mushafı’nın içine aldığı tüm krâatlerin hatadan korunmuş olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Fazlalık ve noksanlık şeklinde ortaya çıkan, yahut kolaylık olsun diye, bir kelimenin yerine müradifini kullanma izni gibi, önceleri geçici olarak, resmi mushafa muhalif olan¹, kendileri nezdinde de Kur’an olduğu meşhur ve yaygın olarak sabit olmayan kırâatların terkedilmesi konusunda da icma ettiler². Nitekim Ebû Şâme’nin naklettiğine göre, İbn Arabî, bu konuda şunu söyler: “Sahabenin icma ile sabit olup da, İmam Mushaf’ın dışında kalan bütün krâatler ve lehçeler geçersizdir. Aynı zamanda bundan önce okunmasına izin verilenler de, hükümsüzdür³.”

---

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.

¹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 1976, s. 72, 73.

² İbn Cezerî, Ebu’l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi’l-Kirâati’l-Aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Debba’, Beyrut, tsz., I/7.

³ İbnü’l-Arâbî, Muhammed b. Abdullah el-Muvâfirî el-Endülüsi, *Kitâbü’l-Kabes fi Şerhi Muvattai Mâlik b. Enes*, I/46; Ebû Şâme, Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmail, *el-Mürşidü’l-Vecîz ilâ ‘Ulûm Tetealleku bi’l-Kitabi’l-‘Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1406/1986, s. 90.

Müsteşrikler, Kur'ân hakkında besledikleri şüpheleri, kırâat konusunu vesile ederek, onun, aslından bazı şeylerin zayi olduğunu söyleyecek kadar ileri götürmüşlerdir. Mesela Nöldeke, “Kur'ân Tarihi” adlı eserinde, “Muhammed’e nazil olan vahy, bir kitapta toplanmamıştır”⁴ diye bir fasıl açmıştır. Fakat Hz. peygamberin vefatından sonra, onun evinde tomar halinde bağlanmış bulunan ve Kur'an'ın tamamını içine alan sahifelerinden⁵ bahsetmez. Aynı şekilde İslâm Ansiklopedisi'nde Kur'ân maddesini yazan F. Buhl de, “Kur'ân'da yazı ile tesbit edilmiş vahiylerin bütünü bulunmaz. Çünkü, vahiyler ancak Peygamber'in ölümünden sonra toplanmıştır”⁶ diyerek, bir kısım bölümlerin kaybolduğunu vehmettirir. Ancak ötedenberi, inen ayetlerin belirli sahabiler tarafından ezberlendiğini gözardı eder.

Kur'ân'ın, vahiy ürünü olmayıp, Muhammed'in bir eseri olduğuna inanan müsteşriklerden biri de, ılımlı yaklaşımlarıyla tanınan Rudi Paret'tir. O, Kur'ân metninin kompozisyonunda eksiklik, hatta yer yer yanlışlar olduğunu! vurgulayarak şöyle der: “Yüzlerce ayet için aykırı kırâatler rivâyet olursa da, Kur'ân metninin büyük ölçüde mevsuk olduğu ve elimizdeki metnin, çağdaşlarının, Muhammed'in ağızından duydukları söz dizimini olduğu gibi yansıttığı söylenebilir. Zira söz konusu ihtilafların hemen hepsi, harekeleme ve noktalama gibi Arap yazısında başlangıçta kesinlikle yer almayan ve ancak sonradan ihdas edilen unsurlarla sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'da bizzat Muhammed'den neşet etmemiş tek bir ayet bile bulunmadığını söyleyebiliriz”⁷. Görüldüğü üzere, Paret de, bir çok müsteşrik gibi, yedi kırâatın, ilâhi-nebevî kaynaklı olmayıp, Osman Mushafı'nın hattından doğduğunu, özellikle daha sonraki devirlerde ortaya çıkan hareke ve noktalamanın önceleri olmayaşından neşet ettiğini savunmaktadır.

---

⁴ Bkz. Nöldeke, Teodor, Scwally, F. *Kur'ân Tarihi*, Düzenleyen ve tercüme: Muhammed Sencer, İlke Yayınları İstanbul, 1970, s. 4, 6; Cerrahoğlu, s. 102.

⁵ Bkz. Süyûtî, *el-İtkan fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1408/1988, I/168; Hamidullah Muhammed, *Kur'an Tarihi* (terc. Salih Tuğ). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, s. 49.

⁶ Cerrahoğlu, s. 102; *İslâm Ansiklopedisi*, Leyden tabından tercüme, M.E. Basımevi, İstanbul, 1977, VI/995.

⁷ Paret, Rudi, *Kur'ân Üzerine Makaleler*, derleyen: Ömer Özsoy, Bilgi vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 14.

Bu tür anlayışlara önemli derecede kaynaklık ettiğini düşündüğümüz, Ignaz Goldziher ise, kırâatlerin büyük bir kısmının aslının olmadığını, bunun, Arap yazısının harekesiz ve noktasız olarak yazılışından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Özellikle bazı kırâatlerin Allah ve Resûlü için tenzih ve tazim amaçlı olduğunu, dolayısıyla bunların sonradan ortaya çıktığını beyan etmiş ve bu konuda şunları söylemiştir: “...O dönemde, Allah ve Resûlü’nü t’azime yönelik bakış açısında ihtilaf ortaya çıkmıştı. Bu noktada Kurrâdan bazıları, metinde yaptıkları basit değişikliklerle, Allah ve Resûlü’nün şanına yakışmayan sözcük korkusunu uzaklaştırmak istediler.”⁸

Şimdi onun Taberî’den aktarımda bulunarak, uydurma diye bahsettiği bazı kırâatleri ve meselenin arka planını irdelemeye çalışalım. İlk ayet Yusuf-110. ayetidir:

“.. $\int \cup \sqrt{BY} \text{ A} \subset \text{In} \bullet \phi \geq \int \cup \wp X \text{ A} \subset \otimes \leq \zeta \mid \mu \phi \approx A \pi \Delta \in \text{N} \mu A$
 $\text{A} \gamma \text{A} \odot \text{N} \Psi /$ ..Ne zaman ki Resûller ümitsizliğe düşüp yalanlandıkları kamısına vardılar...” Ayette geçen “ $\text{A} \subset \text{In} \bullet$ ” kelimesini, Kûfeliler ve Ebû Cafer, “küzzibû” şeklinde, meçhûl ve tahfif ile okumuşlardır. Taberî tefsîrinde yer alan bazı rivâyetlere göre, “.. $\int \cup \wp X \text{ A} \subset \otimes \leq$ ” ifadesindeki zamir, kavimlere, “.. $\text{A} \subset \text{In} \bullet \phi \geq /$ küzzibû” ifadesindeki zamir ise, peygamberlere racidir⁹. Buna göre mana, “Peygamberler, kavimlerinin iman etmeyeceklerinden ümit kesince; kavimler, peygamberlerin kendilerine yalan söylediğini sandılar”; başka bir ifade ile peygamberlerin kendilerini aldattıklarını zannettiler; şeklindedir¹⁰. Bu, sahih bir kırâattir

Diğer kurrâ ise, aynı lafzı tef‘il babından “ $\text{A} \subset \text{In} \bullet / \text{küzzibû}$ ”

⁸ Goldziher, Ignaz, *Mezahibü't-Tefsîri'l-İslâmî*, kritik: Abdülhalim en-Neccar, Mektebetü'l-Hancî, Mısır, 1374/1955, s. 31, 32; (Bu eser, Mustafa İslâmoğlu Tarafından, “*İslâm Tefsir Ekolleri*” adıyla Türkçeye çevrilmiştir, Denge Yayınları İstanbul 1997, bkz. s. 45.)

⁹ Bkz. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Cami'ü'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'an*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, VII/317, 318.

¹⁰ Taberî, a. y.

şeklinde meçhûl sigâ ve şedde¹¹ ile okurlar. Bu okuyuşa göre mana, “..Peygamberler, (kavimleri tarafından) yalanlandıklarını sandılar...” demektir. Bu da, sahîh kırâattir.

Humeyd ve Mücâhid ise, aynı kelimeyi sülâsîden “kezebû” şeklinde malûm ve tahfif¹² ile okumuşlardır. Buna göre mana: “Ne zamanki Peygamberler umutlarını kestiler ve yalan söylediklerini zannettiler...” demektir. Bu son kırâat, bilindiği üzere kurrâ arasında yaygın ve meşhur olmayıp, şazzdır¹³.

İşte Goldziher, Taberî’den yukarıda aktardığımız rivâyetleri de mesned göstererek, bu üçüncü kırâat şeklinin asıl/sahîh kırâat olduğunu ve manasının da, “Peygamberler kendilerinin yalan söylediklerini zannettiler;” şeklinde olduğunu savunur. Buna göre peygamberler, vadettikleri yardımlar ve kâfirleri korkuttukları azaplar gelmeyince, “ümitsizliğe düşüp, yalan söylediklerini zannemişlerdir.”

Goldziher, (Hz. Peygamber döneminde okunan) asıl kırâat bu olduğu halde, peygamberlere yalan yakıştıramayan bazı kimseler, buna çare aramaya başladılar ve bunu başardılar. Bu vesileyle “...Acİn•φ≥ ∫∪ ϕX Ac⊗≤ç...(kezebû) /...Peygamberler yalancı olduklarını sandılar...” şeklindeki kırâat yerine, meçhûl olarak, “küzzibû” veya şedde ile “küzzibû” formunda okudular ve manayı: “Peygamberler, kavimlerinin iman etmelerinden ümit kesip, kavimleri de peygamberlerinin yalancı olduklarını sanınca...”¹⁴ şeklinde değiştirdiler, diyor.

¹¹ Taberî, VII/317-323; Bunlar, Nafi, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya’kub’dur. Bkz. İbn Mücahid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa, b. Abbas el-Bağdadî, *Kütübü’s-Seba’ fi’l-Kırâat*, thk. Şevkî Dayf, Daru’l-Maa’rif, Kahire, tsz. s. 351; İbn Bazîş, Ebû Cafer Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Ensârî, *Kütübü’l-İkna’ fi’l-kırâati’s-Seb’*, thk. Abdülmecid Katâmiş, Matbaa-yı Rikâbî ve Nadr, Dimeşk, 1403/1982, II/672; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el Ensârî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1408/1988, IX/181; İbn Cezerî, *Neşr*, II/296; Palûvî, *Zübdetü’l-İrfân*, Hilal Yayınları İstanbul, tsz., s. 75.

¹² İbn Haleveyh, Hüseyin b. Ahmed, *el-Muhtasar fi-Şevazzi’l-Kur’ân*, Matbaatu’r-Rahmaniyye, Mısır, 1934, s. 64; İbn Cinnî, Ebû’l-Feth Osman, *el-Muhteseb*, thk. Ali en-Necdî Nasîf, Abdülhalim, Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1406/1986.

¹³ Taberî, VII/317,318; İbn Haleveyh, s. 65;

¹⁴ Goldziher, s. 41, 42; (*İslâm Tefsir Ekolleri*, s. 53.)

Esasında Goldziher'in buradaki maksadı, sadece bu ayeti açıklamak ve bu rivâyeti ortaya çıkarmak değil, aksine bu ve benzeri kırâatleri ileri sürerek, Hz. Peygamber'den sonra, sahabenin Kur'an'a müdahale ettiğini ve kırâatlerin bizzat onlar tarafından icad edildiği vehmini uyandırmaktır¹⁵.

Oysa Taberî, kendisi mesned gösterilip, asıl/sahih kırâat olarak gösterilmek istenen bu son kırâat için şöyle demektedir: "Mücahid'den revâyet edilen bu kırâat şekli ve bu görüş, yukarıda isimlerini ve görüşlerini zikrettiğim bütün kurrânın ve müfssirlerin görüşlerine aykırıdır... Dolayısıyla bu kırâat şekli, tecviz edemeyeceğim bir kırâattir. Zira emsar¹⁶ kurrâsının (ortaya koymuş oldukları) bütün hüccetler bu kırâatın aleyhinedir. Şayet, bu kırâat şekliyle okumak caiz olsa bile, o zaman da, bunun manası Mücahid'in dediği gibi, şöyle olabilir: Peygamberler, Allah tarafından gönderileceğini söyleyip kavimlerininse yalanladıkları azap, bir türlü gelmeyince, kavimlerinin kendilerini yalan söylemekle itham ettiklerini düşündüler. Nitekim, Hasan (Basrî) ve Katade de, aynı anlamı vermiştir"¹⁷.

Görüldüğü üzere, Taberî, bu rivâyetler için "sahih değildir, ben bu okuşu tecviz etmiyorum" dediği halde, Goldziher, bu rivâyetlere sahip çıkıp, sağlamlığını düşünerek, bunlara hüküm bina etmektedir.

Goldziher'in tezine dayanak teşkil eden ve Taberî'den rivâyet ettiği iki haberden birincisi şöyledir: Kureyş'ten bir genç, Said b. Cübeyr'e gelerek şöyle diyor:

-“Ey Abdullah'ın babası! Sen bu kelimeyi nasıl okuyorsun; Kur'an'ın bu kısmına gelince, (kırâat sebebiyle peygamberelerin yalan söyleyeceği husûsunu düşünerek), neredeyse, bu ayet yüzünden bu sûreyi okumak istemiyorum”¹⁸.

---

¹⁵ Bu husûs için bkz. Goldziher, s., 42-45; (Yusuf-12; 81 ve Tevbe-119 ayetleri).

¹⁶ Mekke, Medîne, Kûfe, Basra ve Şam gibi büyük İslâm beldelerinde meşhur olmuş ve kırâatleri sahih kabul edilmiş zevat.

¹⁷ Taberî, VII/323.

¹⁸ Taberî, VII/318.

Goldziher, Taberî'nin rivâyet ettiği haberin sadece bu kısmını alıyor ve tezini Kureyşli gencin bu sualine dayandırıyor. Oysa Taberî'nin rivâyet etmiş olduğu haber bu kadarla kalmıyor, şöyle devam ediyor. "Said b. Cübeyr de ona dedi ki:

-“Evet, peygamberler, kavimlerinin kendilerine inanmalarından ümit kesince, kavimler de, peygamberlerin kendilerine yalan söylediklerini zannettiler.”

Burada görüldüğü üzere, meselede yadırganacak bir durum söz konusu değildir. Zira, peygamberlere gelen vahiy biraz gecikince, kavimler, peygamberlerin kendilerine yalan söylediklerini zannetmişlerdir. Esasında bu soruyu soran, Kureyş'in ileri gelenlerinden herhangi biri değil, sıradan bir gençtir. Okuyamadığı veya yanlış anladığı bir metnin nasıl okunacağını Said b. Cübeyr'e sormuş, o da, meseleyi izah etmiş ve genç ikna olarak gitmiştir. Yani peygamberlerin yalan söylediğini zanneden yine kavimlerdir. Peygamberler, kendilerinin yalan söylediği zehabına kapılmamışlardır. Zaten peygamberler için böyle bir şey de olamaz. Zira peygamberlere ne v'adedilmişse, hepsi peygamberlerin hayatında gerçekleşmiştir.

Bu hadise, tarih boyunca hiçbir araştırmacı tarafından problem olarak görülmemiş sıradan bir olaydır. Ancak Goldziher, ona göre büyük bir mesele olan bu olayı ortaya çıkarmış ve problem olarak tartışmıştır. Bununla da, Kur'ân'da kusur arama gayretinin peşine düşmüştür.

Evet, Taberî, bu rivâyeti zikretmiştir. Ancak sonunda bu varyantı (son kırâat şekli) rivâyet eden Said b. Cübeyr'i tenkit ederek, onun hakkında şunları söylemiştir: "Mücahid'in rivâyet ettiği bu kırâat şekli, daha önce zikredilen kırâatlerin ve yorumların tümüne aykırıdır. Bu okuyuş imamların ittifakına aykırı düştüğünden onunla okumayı tasvib etmiyorum"¹⁹.

Goldziher'in mütevatir haberlere karşın, delil olarak öne sürdüğü ikinci rivâyet ise, şöyledir: Müslim b. Yesar Said b. Cübeyr'e

---

¹⁹ Taberî, VII/323.

sorar ve der ki:

,ΠϷ ⋈ ≈ A Aη ∪ ↓ [| μφ ≈ A πΔε NμA AγA ©NΨ
] ↑ ... ∅ ↓ | • ≠ ⊗ ↓ O ← ... I ⊃ ... ≈ A φ ∅ ♣ BIX B ⊆
“ A ⊂ Iη • φ ≥ ∫ ∪ ∅ X ⊕ M ⊄ X, A ⊂ Iη • φ ≥ ∫ ∪ ∅ X | μφ
≈ A ⊕ M ∅ X

İEy Abdullah'ın babası! Şu ayet, beni tehlikeli uç bir noktaya ulaştırdı: “Peygamberlerin kendilerinin yalan söylemelerini yahut kendilerinin yalanlandıklarını sanmaları...” (Benim için) bir ölümdür.” Said cevap olarak ona dedi ki:

-“Ey Abdurrahman'ın babası! Peygamberler, kavimlerinin kendilerine icabet etmeleri husûsunda ümitlerini yitirince, kavimler de (bekledikleri birtakım haberler gelmeyip vahiy gecikince), peygamberlerinin, kendilerine yalan söylediklerini zannettiler.” Bunun üzerine Müslim, Said'in boynuna sarıldı ve ona:

-“Sen beni sevindirdiğin gibi, Allah da seni sevindirsin”²⁰ dedi. Hadise bu kadardır. Goldziher, burada da, hadisin “A ⊂ Iη • φ ≥ ∫ ∪ ∅ X ⊕ M ⊄ X/ kendilerinin yalanlamalarını zannetmeleri” kısmını almamıştır. Yani kendi lehine delil getirmek istediği rivâyetlerde dahi, müslümanların okuyup kabul ettiği sahih krâatlere işaret vardır.

Buna benzer bir haber de, Hz. Aişe'den rivâyet edilmektedir. Goldziher'e göre, güya Hz. Aişe, “kezebû” şeklindeki malum okuyuşu, meçhul ve şedde ile “küzzibû”²¹ şeklinde okuyarak, konuyu bu şekilde çözüme kavuşturmuştur.

Taberî'de Hz Aişe ile ilgili rivâyet de, şöyledir: “İbn Ebî Müleyke'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: Bu ayeti İbn Abbas, “A ⊂ Iη • φ ≥ ∫ ∪ ∅ X...(kezebû)” şeklinde okuyordu ve diyordu ki, nihayetinde peygamberler de beşerdir (bazen) ümitsizliğe

²⁰ Taberî, VII/319; Goldziher, s. 42.

²¹ Taberî, VII/321; Goldziher, a. y.

ve zaafiyete düşübilirler. Ben bunu Hz. Aişe'ye sorduğumda o şöyle dedi”:

-“Allah’a sığınırım, Allah’ın, peygamberine söylediği her şey (süresi uzasa bile), onun ölümünden önce kesinlikle tahakkuk etmiştir. Ne var ki, peygamberlerin başı beladan bir türlü kurtulamamıştır. Öyle ki, beraberlerinde kendilerine tabi olan kimselerin dahi, kendilerini yalan söylemekle itham ettiklerini sanmışlardır.”²².

Hadisin bir varyantı ise, (Urve yoluyla yine İbn Ebî Müleyke'den) şöyle rivâyet edilmiştir: “(Mesele Hz. Aişe'ye anlatılınca), Hz. Aişe, bu duruma muhalefet etti ve bunu kabul etmeyerek dedi ki: “Allah’ın Muhammed’e v’ad ettiği her şeyin, onun ölümünden önce kesin olarak tahakkuk ettiği bilinmiş ve müşahede edilmiştir. Ne var ki, peygamberelerin başı bir türlü beladan kurtulamayınca, beraberlerinde iman eden müminlerin dahi, kendilerini yalan söylemekle itham ettikleri zannına varmışlardır.”²³.

Ayrıca her iki hadiste ve diğer varyantlarında Hz. Aişe'nin ayeti “*küzzibû*” şeklinde şeddeli okuduğu belirtilmiştir²⁴.

Bu bağlamda zikredilen bir başka ayet ise, “...
| ← ⊆ ∅ X ∉ ∅ ⊗ ≈ ∅ B • B ∙ ⊥ ⊥ / Hiçbir peygambere ganimet
(ümmet) malına ihanet etmesi yakışmaz...” ayetidir. (Al-i İmrân-161).

Ayet, Aşere kurrâsı tarafından iki şekilde okunmuştur.

1. Hicâz ve Irak kırâat imamlarından bir kısmı, | ← ⊆ / yeğulle şeklinde²⁵ okumuştur. Bu kırâatı esas alan kırâatçılar ve müfessirler

²² Taberî, VII/321.

²³ Taberî, a. y.

²⁴ Taberî, a. y.

²⁵ İbn Mücâhid, s. 218; Ebû Ma’ser, Abdülkerîm Abdussamed et-Taberî, *et-Telhîs fi'l-Kırâati's-Se'b*, s. 237; Dâni, Ebû Amr Osman b. Said, *Kitabü't-Teyisr fi'l-Kırâati's-Seb*, neşr. Otto Pertz, İstanbul, 1930, s. 91; İbn Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali, *Kitabu'l-İkna' fi'l-Kırâati's-Se'b*, II/623; Ukberî, Ebu'l-Beka Abdullah b. Huseyn, *İmlau Mâ Menne bihi'r-Rahmân min Vücûhi'l-İ'râbi ve'l-Kırâat fi Cemi'l-Kur'an*, thk. İbrahim Atve, Mustafa el-Babî el-Halebî ve Ort., Mısır, 1961, I/256; İbn Cezerî, *Neşr*, II/243; İbn Kâsih, Ali b. Osman Muhammed b. Ahmed, *Sirâcü'l-Karii'l-Mübtedi ve Tezkâri'l-Mukrii'l-Müntehî*, Matbaa-yı Osmaniye, İstanbul, 1304. s., 185; Dimyâfî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilgani, *İthafu Fudalai'l-Beşer fi'l-kırâati'l-Erbai'l-Aşer*, Matbaa-yı Amire, İstanbul

ayetin bu kısmını çeşitli şekillerde izah etmişlerdir:

Abdullah b. Abbas ve Said b. Cübeyr, bu ayetin Bedir savaşındaki ganimet mallarından kırmızı renkte bir kadife kumaşın kaybolması üzerine, bazı kimselerin, “*belki de onu Resûlüllah almıştır*” demeleri üzerine nazil olduğunu söylemişlerdir²⁶. Abdullah b. Abbas’tan nakledilen başka bir görüşe ve Dahhak’a göre, bu kırâat tarzını esas alan bazıları, ayetin iniş sebebini, Resûlüllah’ın göndermiş olduğu bir müfrezenin getirdiği ganimetleri alıp onlara dağıtmamasına²⁷ bağlamışlardır. Bu iki görüşe göre de fiil, Peygamber (sav.)’e nisbet edilmiştir. Buna göre anlam, “*Hiç bir peygambere ganimet malına ihanet etmesi yakışmaz*” şeklinde olur. Kur’an’da, buna benzer başka ayetler de vardır. Mesela, “*..٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣... ≈ BI≡φρ ρ ρ ρ X B⊗ ≈ ρB•B٢٠٤ Allah Teâla’ya her hangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz*”, (Yusuf-38); “*...ΠϢ M ρXo°⊗ ≈ ρB•B٢٠٤* “*Hiç bir kimse yok ki ölümü Allah’ın iznine bağlı olmasın*”, (Al-i İmran-145), ayetleri buna misal²⁸ teşkil ederler. Yine bu kırâatı esas alan İbn İshak, Süddî ve Mücahid’e göre, Allah Teâla, bu ayette, Hz. Muhammed’in, kendisine vahyedilen şeylerden herhangi bir şeye ihanet etmediğini, onları gizlemeden tümünü insanlara tebliğ ettiğini bildirmektedir. Bunlara göre “*yeğulle*” fiili, “*ihanet etmek*”²⁹ anlamındadır. Son görüşü tercih

1285. s., 216; Safâkûsî, Ali Nurî, *Ğaysü'n-Nef' fi'l-Kırâati's-Seb'*, Matbaa-yı Osmaniyye, İstanbul, 1304. (İbn Kasih kenarında aynı basım.) s., 74; Palûvî, s. 43.

²⁶ Taberî, VII/321; Ahfeş, Ebû'l-Hasan Said b. Mes'ade el-Mucâsî el-Belhî, *Meâ'ni'l-Kur'an*, thk. Abdülemir Muhammed Emin, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1985, I/427; Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Talib el-Kaysî, *Kitabü'l-Keşf 'an Vücûhi'l-Kırâat ve 'İlelihâ ve Hicecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1407/1987, I/363, 364; Vahidî, *Esbabü'n-Nüzûl*, thrc. Mustafa Dîbü'l-Buga, Dar-ı İbn Kesir, Dimeşk, 1993, s., 107; Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvili fi Vücûhi't-Tevîl*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., I/475; Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *el-Bahrü'l-Muhîd*, Metabiu'n-Nasrî'l-Hadîse, Riyad, tsz., III/101; Süyutî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1983., II/365; Ebû's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ Kitâbi'l-Kerîm*, Darü'l-Ihyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1411/1990., II/106.

²⁷ Taberî, a. y.

²⁸ Ebû Ali, el-Farisî, *el-Hucce fi'l-kırâati's-Seb'*, thk. Bedruddîn Kahveci, Beşir Coycâtî, Dârü'l-Me'mûn li't- Türâs, Dimeşk, 1984, III/94, 97.

²⁹ Taberî, III/498; Rağb, el-İsfahanî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî,

edenler, görüldüğü üzere, ayetin manasını zikredilen sebab-i nüzûle bağlamamış, onu mutlak olarak almışlardır. Zira peygamberler, Allah Tela'dan aldıkları mesajı ümmetlerinden hiç bir şekilde saklamayacakları gibi, her hangi bir malı da onlardan saklamaları mümkün değildir. Zira onların görevi, mutlak tebliğ ve açıklamaktır.

2. Medîne ve Kûfe kırâat imamlarının büyük bir kısmı ise, bu fiili meçhûl olarak, “*en yüğalle*” şeklinde³⁰ okurlar. İbn Mesud ve arkadaşları³¹ da, bu şekilde okumuşlardır.

Hasan Basrî, Katade ve Rabi, b. Enes'e göre, cümlenin takdiri, $\text{IBZUX} \text{ } \dots \leftarrow \text{OX} \notin \text{ } \text{ } \approx \text{ } \text{ } \bullet \text{ } \text{ } \downarrow$ şeklindedir yani, “*ganimet malını alarak peygambere ihanet etmeleri, sahâbesine yakışmaz*”. ABZUX kelimesi, yani fail, lafızdan düşünce fiil meçhûle³² dönüşmüştür. Bazılarına göre, bu okuyuşun manası, “*Bir peygamberin ğanimetten mal almakla itham edilmesi yakışmaz*” demektir. Bu görüşte olanlara göre, ayet (dolaylı olarak), Bedir savaşında elde edilen ganimet mallarından bir kısmını saklayan sahabiler hakkında nazil olmuştur. Onlar peygambere karşı olan bu davranışlarından³³ dolayı uyarılmışlardır.

İşte Goldziher ayet-i kerimedeki meçhûl okuyuşu, tenzih ve tazim amaçlı kırâat olarak nitelemiştir. Ona göre bu okuyuş şekli, peygamber döneminde mevcut değildi. Sonradan gelen insanlar, “*en yeğulle*” şeklindeki “*malûm*” okuyuşun, peygamber (sav.)'e saygısızlık manasına gelebileceğini düşünerek, ifadeyi “*en yüğalle*” olarak meçhûl şekle çevirmişlerdir. Goldziher bu bağlamda şöyle demektedir: “*en yeğulle / Bir peygamber için emanete hiyanet olur şey değildir*” ifadesinden kimileri, peygamberin, yaptıkları icraatlardan dolayı muahaze edilmesine kapı aralar endişesi taşıyorlardı.

Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1992. s. 611.

³⁰ Taberî, III/500; Aşere Kırâat imamlarından, Nafi, Ebû Ca'fer, İbn Âmir, Hamza, Kisâf, Halef ve Ya'kub bu şekilde okumuşlardır.

³¹ Taberî, a. y.; Ferrâ, I/246; Ebû Hayyan, *Bahr*, a. y.

³² Taberî, III/500; Mekkî, *Keşf*, I/361,362; Zemaşerî, *Keşşâf*, I/475, 476; Râzî, IX/72; Kurtûbî, IV/165; Ebû Hayyan, *Bahr*, III/101.

³³ Taberî, a. y.; Elmalılı, II/1218, Mehmet Vehbi, II/769, 770; Ömer Nasuhi, Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli ve Alisi*, Bilmen Yayınevi İstanbul, tsz. I/498; Ateş Süleyman, II/132, 133; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an Tecümesi*, I/304, 305.

Anlatıldığına göre, Bedir savaşından sonra, yeşil kadifeden bir elbise, paylaştırılan ganimet mallarına katılmamıştı. Bir keresinde de İslâm ordusundan ayrılan bir akıncı müfrezesi, düşman hakkında bilgi toplamak için yollanmıştı. O sırada kendilerine kavuşan bir müfrezenin getirdiği ganimetler, yalnızca o anda orada bulunan savaşçılar arasında paylaştırılmış, Resûlullah'ın emriyle oradan ayrılan akıncı birliğine pay verilmemişti. Bu durumda, belki de bilgisiz bazı müminler nazarında yakışık almayan bir takım şeyler ortaya çıkacaktı. En azından, Hz. Peygamber'e yakışmayan ve uygun olmayan bir işin isnad edilme ihtimali vardı. Bu kuşkuyu ortadan kaldırmak için bazı kurrâ, fiili meçhûl olarak okudular. Dolayısıyla da anlamın “*Bir peygambere ihanet edilmesi olur şey değildir*” şekline girmesine vesile oldular. Böylece tereddüt giderilmiş ve Hz. Peygamber'in layık olmadığı bir iftiraya uğrama ihtimali ortadan kaldırılmış oldu³⁴.

Goldziher, bu son cümleyi Taberî'ye isnad etme gayreti içindedir. Sanki Taberî, “bu kuşkuyu ortadan kaldırmak için kurrânın çoğunluğunun bu yola baş vurduğunu” söylemiştir. Halbu ki Taberî, anlam üzerinde durmadan daha çok kırâat üzerinde durmuş ve şöyle demiştir: “Medîne ve Kûfe kurrâsının büyük bir çoğunluğu “*en yügalle*” şeklinde okumuşlardır” demiştir. Zaten malum okuyan kurrâ sayısı, diğerine göre çok azdır. Sadece yukarıda da belirtildiği üzere, İbn Kesir, Ebû Amr ve Asım'a aittir bu okuyuş³⁵.

Goldziher'in yukarıda ismi geçen eserini Arapça'ya çevirip, tahkik eden Abdülhalim en-Neccar, ona şu şekilde cevap vermektedir: “Goldziher, cılız hayaller peşinde garip turlar atıyor. Gerçekten de, bazı müslümanlar, (o sıralarda) içlerinde gizlemek suretiyle de olsa, Peygamber'i itham ettiler. Onların bu düşüncelerini red ve İslâm'a yeni girmiş olan müminleri terbiye etmek için bu ayet-i kerime indi³⁶”.

Şunu da belirtelim ki, malum fiille okunan meşhûr kırâat,

---

³⁴ Goldziher, s. 40, dipnot.

³⁵ Taberî, III/500; İgnaz Goldziher, s. 40. İbn Muhaysin ve Yezîdî de bu şekilde okurlar, Bkz. Dimyatî, s. 216.

³⁶ Goldziher, s. 40, dipnot.

İslâm'da kırâatlere müdahale edilemeyeceğinin ve bunların hiç kimse tarafından değiştirilemeyeceğinin bir kanıtıdır. Eğer Kur'an kırâatlerine her hangi bir kimsenin müdahalesi mümkün olsaydı, bu kırâat güvenilir kırâatler arasına girmez, hatta mushaf'tan çıkarılırdı. Lakin delillere dayanılarak okunan kırâatler, ne değişir ne de değiştirilebilir³⁷.

Bu ayetin bir çok sebab-i nüzülü olduğu zikredilmiştir. Öneme binaen bunların bir kaçını zikretmek yerinde olacaktır.

1. Allah Resûlü bazı savaşlarda önemli ganimetler elde etmişti. Ganimetleri, onları toplayan sahabeler arasında taksim etmek üzere iken, bazı maniler sebebiyle gecikmişti. Gaziler arasından bir takım kimseler de, "Ya Resûlallah! Ganimetlerimizi taksim etmeyecek misiniz" dediler. Allah Resûlü, "Sizin Uhud dağı kadar altınınız olmuş olsa, o altından bir dirhemini almam. Benim, sizin ganimetinize ihanet edeceğimi mi sanıyorsunuz" dedi. Bunun üzerine bu ayet-i celile nazil oldu³⁸.

2. İkrime ve Said b. Cübeyr'den rivâyet edildiğine göre, Bedir Savaşında alınan ganimetlerden kırmızı bir kadife parça kaybolmuştu. Bazı münafıklar, "Bunu Reslûllah almıştır" demiş, bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.

3. Kelbî ve Mükatil'den rivâyet edildiğine göre ise, ayet, Uhud savaşında ganimet toplamak için yerlerini bırakarak düşmanın malını yağmalamaya gelen okçular hakkında nazil olmuştur³⁹.

Görüldüğü üzere sebab-i nüzûller, daha çok meçhûl okuyuşun yanında yer almakta ve onu destekler mahiyettedir. Zaten kırâat imamlarının çoğu da bu şekilde okumaktadır. Netice olarak her iki kırâat da Hz. Peygamberden sadır olmuştur. Bu bakımdan Goldziher'in, "Bu kırâat, Peygamber'in saygınlığına gölge düşürür

---

³⁷ İgnaz Goldziher, s. 40;

³⁸ Tirmizi, *Sünen*, Tefsîr, Tefsîrü Al-i İmrân; Vahidî, s. 107,108; Süyûtî, Hafız Celaleddîn Abdurrahman İbn Ebi Bekr, *Esbabü'n-Nüzûl*, Daru'l-Ihyai'l-Kütübî'l-Arabiyye. Mısır, tsz., s. 46; Goldziher, s. 40;Emiroğlu,Tahsin, *Esbab-ı Nüzûl*, Yeni Kitap Basımevi Konya, 1965, II/210; Kadî, Abdülfettah, *Esbabü'n-Nüzûl*, trc. Salih Akdemir, Fecr Yayınevi, Ankara, 1995, s., 100.

³⁹ a. y.

endişesiyle kimi sahabîler tarafından sonradan ortaya atılmıştır” demesi, gerçekte onun iyi niyet taşımadığını ve konuyu müslüman alimler kadar bilmediğini göstermektedir.

Sonuç olarak, kırâat ne kadar çok ve çeşitli olursa olsun müslüman alimlerin ittifak ettikleri üç şarta uyduğu müddetçe sahih ve geçerlidir, bunların ret ve inkâr edilmesi caiz değildir⁴⁰. Bilindiği üzere, sahih kırâatlerdeki ihtilaf, nevi ve değişim (biri birinin yerini tutan lafızlar) ihtilafıdır; tenakuz ve tezatların (biri diğerini ortadan kaldıran) ihtilafı değildir. Esasen bu ihtilaflar, Kur’an’ın mucizevî yönlerinden biri olup, insanlar için kolaylık, hafiflik ve akıcılık gibi bir çok hikmet ve faydaları vardır. Müslüman alimler bu faydaları sezebildikleri halde, müsteşrikler, bunları görememiş ve kırâatleri tenkide tabi tutmuşlardır.

---

⁴⁰ Sahih kıraatın şartları: 1-Bir yönü ile de olsa, Arap dili kaidelerine uymalı; 2-İhtimalen de olsa, Osman mushafının hattına uymalı; 3-Senedi sağlam olarak Hz. Peygamber’e ulaşmalı. Bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, I/9